Ağqoyunlu şahı Uzun Həsənə qalsaydı, bir daha silaha əl atmaz, öz ölkəsinin təsərrüfatı və ticarəti ilə məşğul olardı. Çoxdan bəri düşüncələrində dolanan tikinti-abadlıq işlərini görər, bir sözlə, qalan ömrünü insanların rahat həyatını təmin eləməyə sərf edərdi. Bu, Uzun Həsənin illər boyu içində dolanan arzuları olsa da, özü yaxşı bilirdi ki, istər hökmdar olsun, istərsə də sıradan olan bir kəndli, arzu eləmək bir şeydi, onu həyata keçirmək tamam başqa şey. Amma neyləyəsən ki, nəinki sıradan olan adamların, heç hökmdarların da dediyinə baş əyməyən dünya öz işində idi, elə bu səbəbdən də hələ də ən betər təhlükə buludlarının Ağqoyunlu səltənətinin başı üzərindən ötüb keçmədiyini anladığına görə istər-istəməz nigaranlıq keçirir, Osmanlılarla savaşdan sonra yaranan bu nisbi sakitliyi də arxayınlıqla yaşaya bilmirdi. Hərdən saray şənlikləri vaxtı araya gələn rəmmalların bir zaman onun bəxti haqqında dediklərini xəyalən yada salır və acı-acı gülümsünür. O vaxt rəmmallar cavan Həsənin ilkin uğurlarından sonra onun bəxti haqqında çox nikbin xəbərlər demişdilər. Yəni ki, Uzun Həsən xoşbəxt ulduz altında doğulub. Bütün ömrü boyu onun qılıncının qabağında bir qalxan dayana bilməyəcək. Hər vaxt ardıcıl qələbələrinə uca Tanrı özü rəvac verəcək. Hər vaxt Uzun Həsənin düşmənləri xar olacaq, dostları sevinəcək. Doğrudur, o, acı-acı bu xatirələri yaddaşında çözsə də, gülsə də, bu deyilənlərdə bir həqiqət olduğunu düşünür və təskinlik tapırdı. Doğrudur, o, indiyə qədərki bütün vuruşlarında düşməndən heç vaxt zəif olmamış, heç bir biabırçı məğlubiyyətlə üz-üzə gəlməmişdi. Tale ona imkan vermişdi ki, balaca Amid bəyliyini nəhəng Ağqoyunlu səltənətinə çevirmişdi. İndi bu səltənətin bir tərəfi İraq, Ərəb sahilləri, Fərat sahilləri, digər tərəfi Böyük Qafqazın yuxarı ətəklərinəcən uzanırdı. Son vaxtlar Anadolu ərazilərini itirsə də, qalan yerlər tam mənası ilə onun ixtiyarında idi. Bütün bunları o, qüdrətli hərbi sərkərdə, döyüş fəndlərini yaxşı bilən bir hökmdar olmağı sayəsində qazanmışdı. Özü də hər qələbəsinin sonunda neçə ağrı-acıdan keçməli olmuşdu. Üstünə qalxan qardaşı ilə savaşmalı olmuş, Osmanlılarla döyüşdə oğlanlarını itirmiş. Oğlanlarından naxələf çıxanları da olmuşdu. Fitvalara uyan oğullar səltənəti parçalamaq, böyük bir məmləkət qurmuş atanı məhv etmək xülyasına düşənlər də olmuşdu. Ancaq bu günə qədər bir kimsə onun önündə haqqın belini qıra bilməmişdi.

Hüseynbala MİRƏLƏMOV

İKİ ŞAH, İKİ SULTAN

(romandan parçalar)

(Əvvəli ötən saylarımızda)

İndi Uzun Həsən olub keçənləri xəyalında dolandırdıqca, bir daha əmin olurdu ki, uca Tanrı haqlı olanın tərəfindədir. Amma orası da vardı ki, uca Tanrı haqlı olanı da bəzən başına buraxır. Onu ağır imtahanlara çəkir. İtirdiyi oğullar onun uca haqqın önündə ən ağır imtahana çəkilməsi idi. Bütün bunları hökmdar yaxşı bilir. Həqiqətə tapınmağı ilə təskinlik duyur. Bunlarla belə onun üçün iztirablardan yaxa qurtarmaq da çətin idi.

Dərin və ağır düşüncələrə qərq olan Ağqoyunlu şahı son vaxtlar gecələri də yaxşı yata bilmirdi. Anlayırdı ki, ömrünün qürubuna doğru getsə də, onun hələ qabaqda ağır bir döyüşü də olacaq, çünki Osmanlı hökmdarı II Mehmet qətiyyən sonuncu məğlubiyyətlə barışmaq fikrində deyildi. Əlbəttə, Uzun Həsən çox istəyərdi ki, bir daha Osmanlılarla qarşılaşmasın.

Bunun bir neçə səbəbi vardı; ən birincisi, hökmdar müharibələrdən bezmiş, usanmışdı. Qətiyyən məğlub olacağı təqdirdə öldürüləcəyi haqqında düşünmürdü. O, istəyirdi ki, qurub başa çatdırdığı dünya ölkələri ilə yenilməz bir güc kimi tanındığı bir vaxtda ölkəsinin abadlığına başlasın.

Onun müharibəni istəməməyində ikinci, daha betər bir səbəb də vardı. Bu da ondan ibarət idi ki, onun haqlı olduğunu təsdiq edən kömək vədlərini verməkdə davam edən Avropa ölkələrinin saxta və yalançı olduğunu tam başa düşmüşdü. Avropa ölkələri ayrı-ayrı vaxtlarda göndərdiyi casuslarla onun həyatına dəfələrlə sui-qəsdlərlə cəhdlər etmiş, yalan şirnikdirici vədlərlə vaxtı ötürüb heç bir əməli iş görməmişdilər.

Başqa da səbəblər vardı. O, əhalinin müharibələrdən yorulduğunu da hiss eləyirdi. İndi əvvəlki kimi adamlar orduya həvəslə gəlmirdi. Osmanlıların sahib olduğu güclü odlu silahlar, xüsusilə, toplar yox idi. Bunları yaxşı bilən Uzun Həsən onu da anlayırdı ki, istəsə də, istəməsə də sonuncu döyüş baş verəcək. Və o, bu döyüşə də şərəflə qatılmağı düşünürdü.

...Yay səhəri çoxdan açılmışdı. Amma hökmdar hələ də öz hücrəsindən kənara çıxmamış, onu gözləyən divan işlərinə başlamamışdı. Divan adamları narahat və nigaran idilər. Ancaq bir kimsə cəsarət edib onun hüzuruna gedə bilmirdi. Divanbəyi hökmdarın sevimli xatunu Şahbəyimin divanın yan tərəfindəki bağçada olduğunu gördü. Qoca divanbəyi bunu yaxşı əlamət sanıb, Şahbəyimə yaxınlaşdı.

- Xanımın hər vaxtı xeyir olsun. Allah onun işığını hökmdarımız Uzun Həsənlə baqi etsin, - dedi.

Şahbəyim başını qaldırıb divanbəyiyə hörmətlə cavab verdi.

- Allah da sizi hər vaxt haqqın tərəfində qorusun. - Sonra da divanbəyinin sözlü olduğunu görüb soruşdu: - Bəlkə, bizim hörmət sahibi divanbəyinin bir sözü, bir istəyi var. Buyursun.

- Bəli, Şahbəyim xatun. Hökmdarın tapşırığına görə divan hazırdı. Bəzi vacib işlər də var ki, hökmdarın iştirakı ilə onu müzakirə etməliyik, amma... - Divanbəyi sözünün gerisini gətirmədi.

- Hə, hökmdar demək hələ divana gəlməyib, bunumu demək istəyirsən.

- Bəli, başına dönüm, xanım. Bu dəfə divanbəyi rəsmiyyətdən kənara çıxdı. Bir ata mehri ilə xanımla danışığa keçdi. - Deyirəm ki, bəlkə, xanım hökmdarın diqqətinə yetirə istəyimizi.

Şahbəyim xatun divanbəyinin narahatlığını yaxşı başa düşmüşdü. Elə o özü də nigaran oldu ki, nə əcəb hökmdar indiyə qədər divana gəlməyib.

- Yaxşı, mən indi hökmdarın yanına gedərəm.

- Allah sənin ömrünü uzun eləsin, qızım. Tanrı hökmdarın qalan övladlarından ona dağ göstərməsin.

Divanbəyi təzim eləyib getdi. Əvvəlcə Şahbəyim də istədi ki, elə birbaşa bağçadan ərinin yanına getsin, amma nə düşündüsə, dönüb əncir ağacına baxdı. Qara, iri əncir meyvələri budaqlarda gəlgəl deyirdi. Əncirin yaxşı yetişən vaxtı idi. İri meyvələrin göbəyindən balı süzülürdü.

...Qapı açılanda hökmdar taxtın bir tərəfində əyləşib başını iki əlinin arasına almışdı. Heç qapının açılmasına da fikir vermədi. Başını qaldırmadı. Şahbəyim şux addımlarla yeriyib düz onun yanına yetdi. Bir əlində enli mis sinidə əncir tutmuşdu. Tabaqdakı qara yetişmiş əncirlər görənə gəl-gəl deyirdi. Şahbəyim o biri əli ilə hökmdarın başına sığal çəkdi.

- Qurbanın olum, nə yaman fikrə getmisən?

Hökmdar başını qaldırdı. Yaşı ötmüş olsa da, Şahbəyim əvvəlki gözəlliyi ilə yenə bərq vururdu. Dilinin də şirinliyi elə əvvəlki kimiydi. Bir anda hökmdarın üstünə çökmüş kədər buludu dağıldı, alnının qırışları açıldı. Hələ də əli onun saçında olan Şahbəyimin əlindən tutdu. Onlar göz-gözə baxdılar. Şahbəyim əlindəki sinini hökmdarın gözlərinin qabağında dolandırıb, yaxındakı kətilin üstünə qoydu, özü də hökmdarın yanında oturdu.

- Allah həmişə səni qoruyub, Həsən, bundan sonra da kərəmini səndən əsirgəməz. Sənə belə ağır fikirlərə qərq olmaq yaraşmaz.

- Kimsənin torpağına göz dikməmişəm, kimsənin üstünə qoşun çəkməmişəm. O şey ki, qədim zamanlardan bu yerin insanlarının ixtiyarında olub yad əllərin onu qəsb eləməyinə imkan verməmişəm.

- Bu yolda Allah da sənə dayaq olub, həmişə qalib gəlmisən.

- Elədir, Şahbəyim, ancaq bəs itkilərimi necə yaddan çıxarım. Bir-birinin arxasınca neçə oğul itirdim. Haqq işimiz uğrunda vuruşub həlak olanları demirəm. Bəs naxələf çıxanların ağrı-acısını necə unudum?

- Qurbanın olum, bəs Allah da insanı elə ağır işlərlə imtahana çəkir. Sən o ağrı-acılara da dözməlisən. Qaldı ki, döyüş meydanında həlak olan oğulların...

- Hə, elə onlar da ağır dərddir, mənim üçün, - hökmdar asta-asta dilləndi. Sonra da əlavə elədi. Oğul itkisini yaddan çıxarmaq olurmu?

- Bilirəm, Həsən, nə desən yeri var, amma yaxşı bilirsən ki, oğul da elə ona görə böyüdülür ki, vaxtı gələndə düşmən qabağına çıxsın. Bəs sənin oğulların var idi ki, döyüşdə qabağa çıxıb sənin başını uca elədilər. Bundan yaxşı nə ola bilər? Bəs bunun özü az təskinlikdir?

Deyəsən, hökmdarın qırışı tamam açılmışdı. O, ayağa qalxdı. Şahbəyim tez luleyindən su süzdü. Uzun Həsən suyu ovuclayıb üz-gözünə vurdu. Sonra da dəsmalla qurulandı.

- Hə, indi deyirsən, bu əncirin dadına baxaq.

- Əlbəttə, baxaq. Nübar əncirdir. Hələ birini də özüm yeməmişəm. Gətirdim ki, birinci sən dadına baxasan.

- Yaxşı, onda sən də götür.

Şahbəyim də, hökmdar da əncir yedilər. Sonra da Şahbəyimin sininin bir tərəfində gətirdiyi tez yetişən kişmiş üzümünün dadına baxdılar.

Hökmdar hələ də divana getməyə tələsmirdi. İndi Şahbəyim divanbəyinin sifarişini hökmdara çatdırmağın vaxtı gəldiyini düşündü. Amma Uzun Həsənin dillənməyi onu bir az da susmağa vadar elədi.

- Şahbəyim, mən indi divana gedəcəm, orda biz yeni müharibəyə hazırlaşmağın vaxtını müzakirə edəcəyik. Bilirəm, indi divanda məni gözləyirlər.

Şahbəyim başa düşdü ki, hökmdar heç nəyi unutmayıb, sadəcə, vəziyyətin gərginliyindən ləng tərpənib. Hansı addımı atacağını, hansı hökmü verəcəyini hələ də dəqiqləşdirə bilməyib. Demək, hökmdarın ləngiməyi onun üçün imiş ki, düşünüb daşınsın, yerincə, yetərincə qərar versin. Uzun Həsən yaxşı bilirdi ki, daha əvvəlki zamanlar deyil, indi bir səhv addım bütün məmləkətin taleyini həll edir.

- Bilirsən, Şahbəyim, Sultan II Mehmet çox kinli adamdı. O, axırıncı məğlubiyyəti heç vaxt yaddan çıxaran deyil. Bilirəm ki, elə indidən o, çox ciddi döyüşə hazırlaşır.

- Hökmdar, qurbanın olum, düşmənin qabağından qaçmayacaqsan ki, qədər nə yazıb o da olar. Amma sən yaxşı bilirsən ki, Allah həmişə haqlıların tərəfində olub.

- Həmişəmi? - Uzun Həsən suallı nəzərlə Şahbəyimi süzdü.

- Bəli, həmişə, ancaq tezi-geci var.

Uzun Həsən otaqda bir neçə dəfə var-gəl elədi. Heç nə demədən o yan-bu yana getdi. Axır ki, dayanıb, qəti qərarını dedi:

- Qoy olsun, biz ki, onun üzərinə getmirik, o gəlir. Atalar deyib ki, «günah öləndə olar». Gələr cəzasını alar.

Uzun Həsən sözünə ara verdi, xeyli sükut oldu. Sonra aram-aram sözünə davam elədi. Ancaq o, hiyləgərin biridi. Heç vaxt özünü qabağa verməz, məqam və fürsət gözləyər.

Şahbəyim başı ilə razılaşdığını bildirdi. Hökmdar yaxına gəlib arvadının boynunu qucaqladı, başını sinəsinə sıxdı, sonra ayrılıb, sürətli addımlarla hücrədən çıxdı.

(Davamı var)